

İLETİŞİM EĞİTİMİNDE TEKNOLOJİ ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI *

Onur DURSUN¹

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.998702

Makale Geçmişi:

Geliş 21.09.2021

Düzeltilme 03.11.2021

Kabul 04.11.2021

Anahtar Kelimeler:

İletişim Fakülteleri,

Dijital Uçurum,

Teknoloji Öğretimi,

Teknolojik Yetersizlikler,

Öğretim Elemanı Yetersizliği.

ÖZ

Bu çalışma, iletişim fakültelerinde eğitim-öğretim gören öğrencilerin teknoloji öğrenimlerini sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda iletişim fakültelerinin teknik altyapısını ve öğretim elemanlarının hem nicelik hem de nitelik olarak durumlarını irdelemekte ve mevcut durumun teknoloji öğretimi açısından eğitim-öğretime yansımalarını sorgulamaktadır. Ayrıca öğreten ve öğrenen arasında kuşak farkından dolayı bilgi ve iletişim teknolojileri öğretiminde güçlüklerin yaşanıp yaşanmadığına, öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarının teknoloji öğrenimini ne yönde etkilediğine de ışık tutmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'deki iletişim fakültelerinde bilgi ve iletişim teknolojileri tabanlı dersleri yürüten öğretim elemanlarının görüşlerine başvuran çalışma kapsamında, yapılandırılmış mülakat tekniğiyle 7 farklı iletişim fakültesinden 8 öğretim elemanı ile görüşülmüştür. Görüşmelerde, iletişim fakültelerindeki teknik altyapı yetersizliklerinin, nitelik ve nicelik olarak öğretim elemanı eksikliğinin, öğreten ve öğrenen arasındaki dijital uçurumun ve kuşak farkının ailelerin sosyo-ekonomik durumlarının ve iletişim fakültelerindeki öğrenci/kontenjan fazlalığının öğrencinin teknoloji öğrenimini ve kullanımını olumsuz yönde etkilediği; öğrencilerin teknoloji öğrenme bağlamında isteksiz ve motivasyonsuz olduğu sonuçlarına varılmış ve bu sorunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri oluşturulmuştur.

A SURVEY ON TECHNOLOGY TEACHING IN COMMUNICATION EDUCATION

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.998702

Article History:

Received 21.09.2021

Revised 03.11.2021

Accepted 04.11.2021

Keywords:

Communication Faculties,

Digital Divide,

Technology Teaching,

Technological Inadequacies,

Lack of Instructors.

ABSTRACT

This study aims to examine the technology learning of students studying in communication faculties. In this context, the study examines the technical infrastructure of the communication faculties and the status of the teaching staff in terms of both quantity and quality, and questions the reflections of the current situation on technology teaching. It also focuses on whether there are difficulties in teaching information and communication technologies due to the generation gap between the teacher and the learner, and how the socio-economic status of the students' families affects technology learning. In this context, it is examined that the opinions of the lecturers teaching information technologies in communication faculties in Turkey. Using the structured interview technique, 8 lecturers from 7 different communication faculties were interviewed. In the interviews, it was stated that the technical infrastructure inadequacies in the communication faculties, the lack of teaching staff in terms of quality and quantity, the digital gap between the teacher and the learner, the generation gap, the socio-economic status of the families, the student/quota excess in the communication faculties negatively affect the students' learning and using of technology. It has also been concluded that students are unwilling and unmotivated to learn technology, and solutions have been proposed for the elimination of these problems.

* Bu araştırmanın bulgularının bir bölümü, *Teknoloji Kullanımı Bağlamında Kuşaklararası Mesafenin Artması ve Öğretim Süreçlerine Yansımaları* başlığı altında 21-22 Ekim 2020 tarihleri arasında Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından düzenlenen "7.Uluslararası İletişim Günleri"nde bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, odursun@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9268-0936.

Alıntılanmak için/Cite as: Dursun, O. (2021), İletişim Eğitiminde Teknoloji Öğretimi Üzerine Bir Alan Araştırması, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 55-67.

GİRİŞ

Teknoloji, tarihin ilk dönemlerinden bu yana sürekli bir değişim içerisinde. Bu değişim, çağa göre bazen çok yavaş gerçekleşirken bazen de oldukça hızlı bir biçimde ve hatta takip edilmesi neredeyse imkânsız bir biçimde gerçekleşmektedir. İnsanın alet yapma becerisi geliştikçe ve biriktikçe yeni teknolojiler hızlı bir biçimde gelişmekte ve kısa sürede yaşamın en mikro alanından en makro alanına kadar her alana sirayet etmektedir. MÖ yazının bulunması, alfabenin geliştirilmesi; MS baskı makinesinin icadı ve nihayetinde 17. yüzyılda günümüz basının temellerini de atacak olan matbaanın 15. yüzyılda icadı, iletişim teknolojilerindeki önemli gelişmelerdir. Kitapların ve gazetelerin kitleleşmesine zemin hazırlayan matbaanın ardından telgrafın ve telefonun gelişmesi, fotoğraf makinesinin icadı ve gelişimini, okyanusta seyreden gemilerle iletişim kurmak amacıyla geliştirilen radyonun 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kitle iletişim ve propaganda aracına dönüşmesi takip etmiştir. 20. yüzyıl ise bu iletişim teknolojilerini çeşitli bağlamlarda geliştirmekle birlikte televizyonun, bilgisayarın ve günümüzde toplumların neredeyse tümüne yön veren internetin ve cep telefonunun icat edildiği, böylece iletişim alanında devrimlerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. İletişim tekniklerinden günümüzdeki dijital iletişim teknolojilerine kadar olan süreç oldukça ayrıntılıdır. Her dönemde ve hatta her 10'ar yıllık dönemde ya yeni iletişim teknolojileri gelişmiştir ya da mevcut teknolojilerde güncellemeler yapılmış, içinde yaşadığımız ve dijital toplum, dijital çağ, milenyum çağı, iletişim çağı, enformasyon toplumu gibi çeşitli şekillerde adlandırılan topluma ulaşılmıştır.

Bu teknolojik dönüşümün önemli biçimde hissedildiği alanlardan birisi de kuşkusuz iletişim/medya alanıdır. Bu alanda dijital çağı açıklayan kavramlar doğmuş ve bu kavramlar medyaya içerik üretiminden tüketimine kadar birçok süreci yeniden adlandırmış ve tanımlamıştır. Haber üretim sürecini yeniden şekillendiren internet haberciliği, sosyal medya haberciliği ve bu mecralarla hız kazanan yurttas gazeteciliği, veri gazeteciliği, arama motoru optimizasyonu gibi haber üretim pratikleri doğmuştur. Haber/medya içerik üretim süreçleri önemli ölçüde yapısal dönüşümler geçirmiştir. Yapay zekâ ve algoritma mantığı, robot habercilik kavramını gün yüzüne çıkarmış ve böylece insansız haber üretim sürecine geçiş başlamıştır (Bulut, 2019, s. 2020).

Radyo, televizyon ve sinema alanında da içerik üretimi ve dağıtımı açısından önemli teknolojik gelişmeler yaşanmıştır. İnternet tabanlı yeni medya, radyo, televizyon ve sinema alanında yeni görünlere yol açmıştır. Geleneksel içerik üretimleri, yeni medya ortamlarına asimile edilmeye başlanmıştır. Halkla ilişkiler, tanıtım, reklamcılık, görsel iletişim vb. iletişim yöntemleri de teknolojik dönüşümlerden nasibini almıştır. Özellikle sosyal mecralar, sıralanan bu süreçlerin ortamına dönüşmüş ve bu bağlamda donanımlı meslek profesyonellerini gerekli kılmıştır. Teknoloji, iletişimin/medyanın her alanını derinlemesine etkilemiş ve medya profesyonellerini yoğun bir teknoloji bilgisi edinmek zorunda bırakmıştır/bırakmaktadır.

Bu tür gelişmelerin medyadaki etkileri, ki genel olarak olumsuz, hem habercilik pratiklerini değiştirmiş hem de bu pratiklere uygun insan yetiştirmeyi güçleştirmeye başlamıştır. Birçok alanda olduğu gibi medya çalışanlarının da çoklu becerilere sahip olması bir zorunluluk haline dönüşmüştür. İş bölümünü yıkan bu yaklaşım, enformasyonu/bilgiyi toplamadan yaymaya kadar bütün sürecin teknik bilgisini medya çalışanından talep eder olmuştur. Peki, bu kadar geniş yelpazede bir beceriye sahip medya profesyonelinin kim ve nasıl yetiştirecek? Bunun için Türkiye'de iletişim/medya eğitimi veren yükseköğretim kurumlarının niteliksel ve niceliksel kapasiteleri yeterli mi? İletişim fakültelerinde teknoloji öğretimi bağlamında öğreten ve öğrenen arasında, dijital bölünme, kuşak farklılığı ya da başka ne tür sorunlar bulunmaktadır? Bu çalışma, bu sorular ekseninde iletişim fakültelerinde bilgi ve iletişim teknolojileri öğretime ve sorunlarına odaklanmaktadır.

AMAÇ, YÖNTEM VE ÖRNEKLEM

Bu çalışma, Türkiye'de iletişim/medya eğitimi veren yükseköğretim kurumlarında bilgi ve iletişim teknolojileri öğretiminin barındırdığı sorunları görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu sorunların temel olarak öğretim elemanı yetersizliğinden, fakültelerdeki teknik altyapı eksikliğinden ya da öğrencilerin sosyo-ekonomik koşullarından dolayı temel bilgi teknolojilerini edinememişlerinden kaynaklandığı varsayımlarından hareket eden çalışma, bu bağlamda iletişim fakültelerinde teknoloji içerikli dersleri yürüten öğretim elemanlarının görüşlerine başvurarak Türkiye'de iletişim eğitimi veren kurumların mevcut teknoloji öğretim potansiyelini ve sorunlarını irdelemeyi hedeflemektedir.

Çalışma, kuramsal olarak öncelikle literatüre başvurarak teknolojik gelişmenin yarattığı toplumsal farklılıklara dikkat çekmektedir. Türkiye'de iletişim/medya eğitiminin mevcut sorunlarına değinen çalışma, özellikle öğreten ve öğrenen arasında teknoloji kullanımı bağlamındaki farklılıklara/örtüşmemelere odaklanmaktadır. Bu doğrultudaki kavramları irdeleyen çalışma, özellikle teknolojinin yarattığı sayısal/dijital

uçurum üzerinde durarak teknoloji edinimi ve kullanımı eşitsizliklerine hem makro hem de mikro düzeyde ışık tutmaya ve bunların eğitim-öğretim süreçlerine yansımalarına odaklanmaktadır.

Çalışmada nitel veri toplama yöntemleri altında yer alan yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Çalışmaya amaçlı/yargısal örnekleme tekniğiyle, Türkiye’de köklü iletişim eğitimi geleneği bulunan 8 devlet üniversitesi dâhil edilmiştir. Bu fakültelerde görev yapan ve teknoloji içerikli dersleri yürüten 9 öğretim elemanı ile bağlantıya geçilmiş, fakat 1 iletişim fakültesinden geri dönüş sağlanamamıştır. Vakıf üniversitelerinin iletişim fakülteleri, dinamiklerinin farklı olmasından dolayı kapsam dışı tutulmuş, özellikle devlet üniversitelerinin iletişim fakültelerinin teknik altyapı ve öğretim elemanı potansiyeli ve bunların öğretime yansımaları ortaya konulmak istenmiştir. Araştırma etiği gereği katılımcıların kimliklerinin gizli tutulması gereğinden dolayı görüşme yapılan iletişim fakültelerinin adı çalışmada belirtilmemiştir.

Çalışmada, 8 katılımcıya, yüz yüze, telefon ve mail yoluyla, iletişim fakültelerindeki teknoloji öğretimi sürecinde yaşanan sorunları ve bunun ilgili derslerde öğrenci başarısına yansımalarını içeren 8 soru yöneltilmiş ve alınan cevaplar 4 kategori/başlık altında birleştirilerek irdelenmiştir. Çalışmanın bulguları, aşağıdaki 4 başlık altında değerlendirilmiştir:

- İletişim fakültelerinde nitelik ve nicelik olarak teknik altyapı ve öğretim elemanı yetersizliği
- Öğreten-öğrenen arasındaki dijital uçurumun bilgi ve iletişim teknolojileri öğretimine yansımaları
- Bilgi ve iletişim teknolojileri tabanlı derslerde öğrenci başarı durumu
- Ailelerin sosyo-ekonomik durumlarının teknoloji öğrenimine yansımaları

Çalışmanın analiz başlıkları, kuramsal tartışmayla harmanlanarak yürütülmüş, böylece her başlık kendi içinde bir bütünlüğe kavuşturulmuştur. Çalışmanın takip eden bölümlerinde, öncelikle ilgili bölüme dair kuramsal bilgiler verilmiş ve ardından bu bilgiler katılımcıların görüşleriyle irdelenmiştir.

İletişim Eğitiminde Bilgi ve İletişim Teknolojileri Öğretimi Sorunları

Nitelik ve Nicelik Olarak Teknik Altyapı ve Öğretim Elemanı Yetersizliği

Türkiye’de iletişim/medya eğitiminin ilk izleri 1940’lara kadar uzanmaktadır (Tokgöz, 2003). Türkiye’de gazetecilik okulu ilk olarak 1948 yılında kurulan İstanbul Özel Gazetecilik Okulu’dur. Üniversite düzeyinde eğitim vermeyen bu okul, 1963 yılında eğitimini durdurmuştur. Bir üniversite bünyesinde gazetecilik okulu açılması düşüncesini ileri süren İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Sedat Simavi’nin bu düşüncesini 1949 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü olarak yaşama geçmiştir. Ankara Gazeteciler Cemiyeti üyelerinin de benzeri bir girişimi, bugün Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi adı altında eğitim-öğretimi sürdüren Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksekokulu’nun 1964 yılında kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Yine 1960’lı yıllarda 3 iletişim/medya eğitimi veren yüksekokul kurulmuştur. 1963 yılında kapatılan Özel Gazetecilik Okulu 1966 yılında tekrardan eğitime başlamış olup bugün Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi adı altında eğitimini sürdürmektedir. Diğer bir okul ise 1967 yılında kurulan Başkent Özel Gazetecilik Yüksek Okulu’dur. Bu okul 1982 yılından 1992 yılına kadar Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu olarak eğitim-öğretime devam etmiş, 1992 yılında bütün basın ve yayın yüksekokullarının iletişim fakültesine dönüştürülmesiyle Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi adını almıştır. Bu fakülte 2018 yılında Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi’ne bağlanmıştır. 1968’de ise bugün Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi adı altında eğitim-öğretim veren İzmir Karataş Özel Gazetecilik Yüksek Okulu kurulmuştur. Günümüzde Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi adıyla eğitimini sürdüren fakülte de 1972 yılında Akademik Kapalı Devre Televizyon ile Eğitim Enstitüsü olarak eğitim-öğretime başlamıştır. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi, Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi ve Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi ise 1990’lı yıllarda kurulmuştur (İnuğur, 1988, s. 155-157; Tokgöz, 2003; Arık & Bayram, 2011; Şeker & Şeker, 2011; Özarslan, 2019). Aynı şekilde 1990’lı yıllarda vakıf üniversiteleri bünyesinde kurulan iletişim fakülteleri de olmuştur. 2000’li yıllardan günümüze Türkiye genelinde devlet ve vakıf olmak üzere çok sayıda iletişim fakültesi eğitim-öğretime başlamıştır.

YÖK İstatistik (<https://istatistik.yok.gov.tr/>) verilerine göre Türkiye’de şu anda İletişim, İletişim Bilimleri Fakültesi sayısı 68’dir. Boz ve Gür (2021, s. 18-19) ise lisans düzeyinde en az 1 iletişim programı/bölümü barındıran üniversite sayısının 67 olduğu ve bu programlarda/bölümlerde 1.173 öğretim üyesinin görev yaptığı bilgisini vermektedirler. YÖK’ün 2020-2021 yılı verilerine göre (<https://istatistik.yok.gov.tr/>) Türkiye’de iletişim, iletişim bilimleri fakültelerinde 69.807 öğrenci eğitim görmektedir. Bu fakültelerdeki akademik personel sayısı ise YÖK verilerine göre 2.042’dir. Bu veriler hesaplandığında iletişim fakültelerinde yaklaşık her

34 öğrenciye bir öğretim elemanının düştüğü anlaşılmaktadır. Bu hesaplama lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) öğrenciler eklenmemiştir. Türkiye yükseköğretim sistemine göre enstitülere bağlı lisansüstü programları da yine fakültelerdeki öğretim üyelerince yürütülmektedir. Bu rakamlar, Türkiye’de iletişim eğitimi gören öğrenci sayısının giderek arttığını, buna karşılık öğretim elemanı sayısının yetersiz kaldığını göstermektedir (Gezgin, 2005).

Diğer yandan iletişim fakültesi olarak değil de başka fakülteler bünyesinde açılan iletişim/medya bölümlerinin bulunduğunu belirtelim. Büyükaslan ve Mavnacıoğlu (2017, s. 224), 2017 yılında yaptıkları araştırmada Türkiye yükseköğretim kurumlarında lisans düzeyinde 34 Radyo, Televizyon ve Sinema, 32 Gazetecilik, 28 Halkla İlişkiler ve Tanıtım, 19 Halkla İlişkiler ve Reklamcılık, 12 Görsel İletişim Tasarımı, 8 Reklamcılık, 6 Yeni Medya, 5 Halkla İlişkiler, 4 Sinema ve Televizyon, 4 Medya ve İletişim Sistemleri, 3 Televizyon Haberciliği ve Programcılığı, 3 İletişim Tasarımı, 2 Yeni Medya ve Gazetecilik, 2 Reklam Tasarımı ve İletişimi, 2 Yeni Medya ve Gazetecilik, 2 Medya ve İletişim, 2 İletişim Tasarımı ve Yönetimi, 2 Basın ve Yayın, Görsel İletişim, 1 İletişim Tasarımı ve Medya, 1 Sanat ve Kültür Yönetimi ve 1 de Sinema ve Dijital Medya bölümü olmak üzere toplamda 173 bölümün bulunduğu bilgisini vermektedirler.

Bu bölümlerde bilgi ve iletişim teknolojileri içerikli dersleri yürüten öğretim elemanı sayısı yeterli değildir. Arık ve Bayram (2011), iletişim fakültelerinde meslek becerisi kazandırmayı amaçlayan derslerin, öğrenciyi bu bağlamda gereken düzeye getiremediğini belirtmektedirler. Özellikle “haber yazma teknikleri, kısa film, belgesel, halkla ilişkiler kampanyaları, reklamda yaratıcılık uygulamaları, web tasarımı, foto muhabirlik, fotoğrafçılık uygulamaları, masa üstü yayıncılık gibi” birçok dersin öğrenciyi ilgili alanlarda yetkin kılamadığını belirten Arık ve Bayram (2011), temel nedenler olarak ise uygulama araçlarının yetersizliğini, öğrencilerin sayıca fazla olmasını ve dersleri yürüten öğretim elemanlarının pratikte bu derslere yatkın olmayışını göstermektedirler.

Fotoğraf makinesiz fotoğrafçılık, kamerasız kamera dersleri şaka değil sıklıkla karşılaşılan bir eğitim gerçekliğidir. Stüdyosu olan iletişim fakültesi sayısı parmakla sayılıdır. Aynı şekilde pek çok derste de, öğrencilere pratik yapma olanağı sağlanmamaktadır. Ayrıca bu tip derslere giren öğretim görevlilerinin de ne kadar yetkin olduğu ayrı bir tartışma konusudur. Gazetelerin kapılarından dahi içeri girmemiş, kampanya planlamamış, bir sette bulunmamış, mesleki iletişim dersleri evreniyle ilgili olarak sadece kitabi ya da klişeleşmiş bilgilere sahip olan öğrenciler doğal olarak öğrencilerine iletişim ile ilgili bir enerji aktarımı sağlayamamaktadır (Arık & Bayram, 2011, s. 88).

İletişim fakültelerinde genel olarak yetişmiş öğretim elemanı eksikliği bulunmaktadır (Arık & Bayram, 2011, s. 86) Ayrıca bu fakülterle, hem medya sektörüne yapılan teknolojik yatırımlara paralel bir biçimde yatırımlar yapılmamış hem de teknoloji kullanabilen, iletişim eğitimi almış insan gücünün önemi üzerinde durulmamıştır (Tokgöz, 2003). Atabek ve Atabek’in (2014, s. 156) yaptıkları çalışma, öğrenci, öğretim elemanı ve meslek mensuplarının iletişim fakültelerinde teknoloji tabanlı ders sayısının artırılması yönünde görüş bildirdiklerini ortaya koymuştur.

Bu çalışmaya katılan görüşmecilerimiz, literatürde yer alan bu doğrultudaki bilgilere paralel düşüncelere sahiptirler. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri temelli dersleri yürütecek öğretim elemanı sayısının ve fakültelerin teknik altyapı olanaklarının çok kısıtlı olduğunu belirtmektedirler. Görüşmecilerden K1, kendi fakültelerinde teknoloji ile ilgili ders veren öğretim elemanı sayısının az olduğunu, ders yükünün ise çok fazla olduğunu, birçok dersi fahri olarak yürüttüğünü belirtmiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür:

Yani öğrenmek isteyen hoca arkadaşlarımız var ama onların da kendi ders yükleri çok fazla. Hoca ihtiyacımız var. Kendi anabilim dalımda, İnternet Gazeteciliği Anabilim Dalında, tekim. Altan kimse gelmiyor, yetiştiremiyorum kimseyi. Bu yüzden veri gazeteciliği vb. dersler açmak istiyorum ama açınca dersler bana kalıyor. Yüksek lisans ve doktora da algi yönetimi, manipülasyon vb. gibi derslerim var. Bunları da mecburen, teknolojinin gelişmesinden dolayı koyuyoruz. Çünkü öğrenciler yeni dersler istiyorlar. Benim yaşadığım en büyük sıkıntı bu. Ders yüküm fazla, derse odaklanamıyorum, hem öğrencilere hem de dersin içeriğine fazla odaklanamıyorum.

Görüşmecilerden K4, iletişim fakültelerinin, teknoloji öğretme yöntemlerini ve buna yönelik altyapılarını sürekli güncellemeleri gerektiğini belirtmiştir. İnternet gibi ufuk açıcı ve sınırsız bir medya ortamının olduğunu ama bu ortama içerik ve proje üretimi konusunda ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir eğitim sisteminin mevcut olmadığını belirtmiş ve “Ülke genelinde modern iletişim eğitimi konusunda da daha fazla girişimci çaba ve tutarlı çalışmalara ihtiyaç var.” ifadesini kullanmıştır. K4, sözlerini şöyle sürdürmüştür:

Teknolojik değişim çok hızlı olduğundan, bu yıl alınan teknik donanım, gelecek seneye teknolojik olarak eskimiş olabiliyor. Dolayısıyla bu konuda maddi olanaklar belirleyici. Ama uygulamalı eğitimde en önemli unsur, öğrenciye uygulama yöntemlerini eksiksiz sunmak ve asgari düzeyde de olsa uygulama tecrübesi kazandırmaktır. Bu noktada eğitim sistemimizde uygulama tecrübesinin kısıtlı olduğunu düşünüyorum. Öğrencinin de ders dışında bu uygulama eksiğini kapatmaya dönük olarak daha fazla sorumluluk alması ve arayışta olması gerekiyor. İletişim fakültelerinin özellikle uygulamalı ders kazanımlarının ve çıktılarının daha titizlikle ele alınıp sürecin adım adım takip edilmesi ve geliştirilmesine yönelik sürekli bir çaba sarf edilmesi gerekiyor.

K6, iletişim fakültelerinin, üniversitelerin vitrini olarak görülmesine rağmen genel olarak hak ettiği ilgiyi göremediğini belirtmiştir. Tıp ve mühendislik gibi sağlık ve teknik bölümlerin sosyal bölümlerden daha fazla önemsendiğini düşünen K6, fakültelere ayrılan ödeneklerin ve bütçelerin ciddi farklılıklar barındırdığını, aynı şeyin demirbaş alımı için de geçerli olduğunu ifade etmiştir. Fakültelelerdeki teknoloji eğitimlerinin, altyapıyla sıkı bir bağı bulunduğunu vurgulayan K6, genel olarak altyapı eksikliğinden eğitim-öğretimin niteliğinin düştüğünü belirtmiş ve şunları dile getirmiştir:

Bu tür derslerde yaşadığım en temel sıkıntıları, uygun fiziksel ortamın olmayışı, teknik olarak eski bilgisayarların istenilen programları desteklemeyişi ya da yavaş çalıştırması ve son olarak da kullanılan programlardaki lisanslama sorunu olarak sıralamak mümkündür.

K8, iletişim fakültelerinde, iletişim teknolojilerinde büyük bir kırılma yaşanmadığı sürece günceli takip etme zorunluluğunun olmadığı kanısındadır. Altyapının yeterli olmadığını, gereken malzemelerin temin edilmediğini belirten K8, şöyle önemli bir noktaya dikkat çekmiştir:

Ama bazen öyle ilginç şeyler olabiliyor ki, birçok temel eksiklik mevcutken bazı kalemlerde aşırı ve gereksiz harcamalar yapılabiliyor. Örneğin bizim fakülteye çok büyük stüdyo binası yapıldı. Ama bu bana göre gereksiz, bunun yerine küçük bir stüdyo ve bilgisayar laboratuvarları yapılabilirdi. Şu anda işe yarar bir bilgisayar laboratuvarımızın olmadığını dahi söyleyebilirim. Şu anda fakültede kurgu yapılabilecek 3 bilgisayar var.

Görüşmecilerden K2, bu bağlamda farklı bir noktaya dikkat çekmiştir. K2, öğretim yöntemleri konusunda piyasa baskısı hissettiğini, öğrencilerin genel eğilimlerinin ve beklentilerinin dikkate alınarak daha deneysel uygulamalara yönlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Öğrencileri daha yaratıcı ve yenilikçi uygulamalara yönlendirmenin olumlu sonuçlar doğuracağını düşündüğünü belirten K2, iletişim fakültelerinde altyapının yetersiz olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Ne yazık ki teknik altyapı yetersiz. Ama bundan şunu kastetmiyorum, yani en yeni, en güncel ve gelişkin (donanım ve yazılım altyapısından söz etmiyorum) teknolojilerin fakülteye alınmasından söz etmiyorum. Teknoloji öğretimini sağlayacak teknik altyapının asgari düzeyde olması yeterli. Ama bu bile mevcut değil ne yazık ki. Özellikle devlet üniversitelerinde, benim gözlemlerime göre bu sorun daha fazla yaşanıyor.

Katılımcılardan K5, fakültedeki teknik altyapı yetersizliğinin, kendi fakülteleri için söz konusu olmadığını belirtmiştir. Ama diğer iletişim fakülteleri için aynı şeyi söyleyemeyeceğini ifade ederek şunları dile getirmiştir:

Şu anda teknoloji öğretim yöntemleri konusunda biz sıkıntı yaşamıyoruz ama diğer iletişim fakülteleri için aynı şeyi, duyumlarıma göre, söyleyemem. Hemen teknolojiye ayak uydurmaya çalışan bir bölümüz. Son zamanlarda drone dersimiz bile var. Özellikle son dönemlerde medya bazında teknolojik gereksinim ne olmuşsa ona yönelik dersler açıyoruz. Ama örneğin drone haberciliği gibi yeni derslere yönelik hocalara ihtiyaç var. Fakülte dışından bulmaya çalışıyoruz, destek alıyoruz. Yazılımcılardan destek alarak sistemler geliştirebiliyoruz. Hemen uyum sağlamaya çalışıyoruz.

K7, “kendi iletişim fakültemden yola çıkarak altyapının oldukça yetersiz olduğunu söylemeliyim” diyerek şu düşüncelere yer vermiştir:

Görsel ve işitsel içerik üretecek insanlar, sanatını geliştirmek için iyi kalibre edilmiş, teknik özellikleri itina ile belirlenmiş sistemler kullanmalıdır diye düşünüyorum. Rengi doğru göremeden renk tercihi yapan, sesi doğru duymadan sesle ilgili estetik kararlar veren bir durumdayız. Referanslarımız ve standartlarımız kendi kullandığımız üniteler dışında öğrenciler için ne yazık ki yok. Sanat ve estetiğin, üretimin temelinde yer alması gereken bir ortamda dijital yetersizlikler söz konusu.

K1, fakültelerindeki altyapının 4-5 yıl önceye kadar yeterli olmadığını belirtmiş ama şu an için aynı durumun söz konusu olmadığını söylemiştir. Son 5 yılda önemli değişimler yaşadıklarını belirten K1, fakültelerine yeni bir binanın yapıldığını, bilgisayar laboratuvarlarının, kurgu ünitesinin, mac laboratuvarının kurulduğunu belirtmiş ve bu konuda rektörlükten önemli destekler aldıklarını dile getirmiştir. Görüşmecilerin büyük bir çoğunluğu, iletişim fakültelerinde teknik altyapı ve öğretim elemanı yetersizliğinden yakınmışlardır.

Dijital Uçurumun Bilgi ve İletişim Teknolojileri Öğretimine Yansması

Teknolojinin sürekli ve hızlı biçimde gelişmesi gündelik yaşam pratiklerini değiştirmekle birlikte, bu durumları tanımlayan ve betimleyen kavramların doğmasına da neden olmuştur. Teknoloji ediniminin ve kullanımının toplumun tüm kesimlerine eşit biçimde yansımaya toplumsal düzlemde yeni eşitsizliklerin doğmasına neden olmuştur. Sosyo-ekonomik koşullar, teknolojiye erişimden teknolojiyi kullanmaya kadar birçok noktada bireyler arası düzey farklılıklarının doğmasına yol açmıştır (YMK4).

Toplumsal yapıda bireylerarası bilgi ve iletişim teknolojileri edinim ve kullanım düzey farklılıklarına ilişkin durumu betimleyen kavramlar arasında '**dijital/sayısal uçurum, dijital eşitsizlik, dijital yerliler, göçmenler ve melezler**' yer almaktadır. **Dijital uçurum**, farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki bireyler, haneler, işletmeler ve coğrafi alanlar arasındaki hem bilgi ve iletişim teknolojilerine (BİT) erişim fırsatları hem de bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanımları arasındaki uçurumu ifade etmektedir. Dijital uçurum gerek ülkeler arasında gerekse bir ülke içinde kendisini gösterdiği ölçüde fırsat eşitsizlikleri yaratmaktadır (OECD, 2001).

Dijital uçurum kavramı, 1990'ların ortalarında dillendirilmeye, yeni bilgi teknolojilerine erişimi olanlarla olmayanlar arasındaki boşluğu tanımlamaya başlamıştır. Dijital uçurumla ilgili ilk çalışmalar, insanların bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimlerdeki veya daha spesifik olarak da internete erişimlerdeki eşitsizliği dile getirmiştir (Srinuan ve Bohlin, 2011). Dijital uçurumun temel nedenleri ise son yirmi yılda bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan dijital devrim ile internet gibi küresel iletişim ağlarının hızlı bir biçimde gelişmesidir. Bu iki etmen, bilgi akışında ve bilgiye erişim becerisine benzeri görülmemiş gelişmelere neden olmuş ve bu devrim, küreselleşmenin ana faktörlerden birisine dönüşmüştür (Sukkar, 2004; van Dijk, 2016; van Dijk & Hacker, 2003). Böylece gerek dünya genelinde gerekse toplumların kendi içinde bilgi ve iletişim teknolojilerini edinme ve kullanma bağlamında eşitsizlikler doğmuştur.

Dijital uçurum gibi ekonomik temelden değil de teknoloji kullanım becerisi bağlamında insanları birbirinden farklılaştıran diğer bir nokta ise kuşak farklılığıdır. Kuşak farklılığından hareket eden tartışma, bireyleri üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutmaktadır. Bu sınıflandırma Prensky (2001) tarafından teknoloji kullanım becerisi bağlamında yapılan dijital yerliler, göçmenler ve melezler ayrımıdır.

Prensky (2001; 2009) **dijital yerliler** için şu tanımlamayı kullanmaktadır: "Bugünün bu 'yeni' öğrencilerine ne demeliyiz? ... Ama onlar için bulduğum en kullanışlı isim Dijital Yerliler. Bugün öğrencilerimizin hepsi bilgisayarların, video oyunlarının ve internetin dijital dilinin 'anadili'dirler". Dijital yerliler, "Binyılın öğrencileri (millennials), internet nesli (Net Generation), oyun nesli (the gamer generation), yeni nesil (next generation, n-generation), siber çocuklar (cyber kids), zaplayan insan (homo zappiens), çekirge zihin (grasshopper mind)" gibi farklı isimlerle de adlandırılmaktadırlar (Karabulut, 2015).

Dijital göçmenler ise milenyum (internet ve web çağı) öncesi doğumlu olan ve teknolojiyle ergenlik sonrasında karşılaşan bireyler için kullanılan bir kavramsallaştırma. Bu gruptaki insanlar, yirmili yaşlarında internet gibi sanal teknolojilerle karşılaşmıştır. Teknoloji öğrenim konusunda zorluk ve uyum sorunları yaşamaktadırlar (Karabulut, 2015). Prensky (2001; 2009), dijital göçmenleri şöyle tanımlamaktadır: "Peki geri kalanımız ne yapıyor? Dijital dünyaya doğmamış, ancak hayatımızın daha sonraki bir noktasında yeni teknolojinin birçok yönünden etkilenmiş ve bunu benimsemiş olan bizler, Dijital Göçmenleriz'dir ve her zaman da onlarla [dijital yerlilerle] karşılaştırılacağız."

Dijital melezler ise teknoloji kullanım becerisi edinme bağlamında çaba gösterenler grubunu oluşturmaktadır (Karabulut, 2015). Prensky (2001; 2009), dijital melezlerin dijital değişime hazır olmakla birlikte eski alışkanlıklarından da vazgeçemeyenler/vazgeçemeyenler olarak tanımlamaktadır.

Araştırmamıza katılan öğretim elemanlarına "Gelişen ve böylece değişen teknolojinin öğreten ile öğrenen arasında bir kopmaya neden olduğunu, yani dijital uçurumun öğreten ve öğrenen arasında mevcut olduğunu düşünüyor musunuz? Eğer böyle bir durum söz konusu ise sizce neler yapılabilir?" sorusu yöneltilmiştir. Böylece iletişim fakültelerinde öğreten ile öğrenen arasındaki kuşak farklılığının eğitim-öğretim sürecine yansıtıp yansımadağı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Teknolojik gelişmelerden dolayı, öğreten ve öğrenen arasında kopuşun yaşandığını dile getiren öğretim elemanları olmuştur. Görüşmecilerden K6, teknolojik gelişmeler karşısında kendisini geliştirmeyen

akademisyenlerin varlığından söz etmekle birlikte, göreceli bir dijital uçurumdan söz etmiş ve şunları dile getirmiştir:

Gelişen ve değişen teknolojinin, “Z” kuşağı olarak tanımlanan günümüz üniversite öğrencileriyle, dijital göçmen olmayı bile başaramamış, genellikle iki işaret parmağıyla bilgisayar kullanan, teknolojik değişimle ilgili ve alakalı olmayan akademisyenlerle aralarında ciddi bir kopma olduğunu düşünüyorum. Bununla birlikte teknolojiyi takip eden ve/veya kullanan (en azından sosyal medya bilgisine ve bu mecra terminolojisine haiz olan) akademisyenlerle ise teknolojinin bir ortaklaşma aracı olduğu kanaatindeyim. Bu çerçevede öğretmenler ve öğrenenler arasında hedef kitleye göre, göreceli bir dijital uçurumdan bahsetmek mümkündür.

K6, akademisyenlerin her konuda olduğu gibi teknoloji konusunda da kendilerini geliştirmeleri gerektiğini dile getirmiştir. Bu çerçevede gerek Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) gerekse üniversitelerin görevde atanma ve yükseltme kriterlerinin, belirli düzeyde bilgisayar ve teknoloji bilgisini gösterebilecek MEB sertifikası, bilgisayar işletmeni sertifikası gibi bir eğitimden geçtiğini gösterecek belge talep etmesi önerisinde bulunan K6, ALES, KPSS, YDS, YÖKDİL gibi merkezi bir teknoloji sınavının akademisyenler için yapılması gerektiğini belirtmiştir. K6, iş-güvenliği gibi arada bir yapılan eğitimlere benzer bir şekilde bilişim teknolojilerine ilişkin gündemin verildiği kısa derslerin de bu sorunu çözebileceğini ifade etmiştir.

Bu konularda kendisini geliştirdiğini, başka bir deyişle gelişen teknolojiyi öğretmek için öğrenme çabasına girdiğini belirten görüşmecilerden K1, “Yazılım ve donanım konusunda kendimi geliştirmeye çalışıyorum. Bu konuda örneğin veri gazeteciliğini öğrendim.” ifadelerini kullanmıştır. “Ama günceli takip etmeyen hocaların bir kopuş yaşadığını düşünüyorum.” Çözüm konusunda K6 ile benzeri bir yaklaşım sergileyen K1, öğretim elemanlarının teknoloji öğrenme konusunda istekli olmasının önemli olduğunu belirtmiş ve şu önerilerde bulunmuştur:

Kurum içi eğitimler yapılabilir. Sadece fakülte içinde değil, üniversite düzeyinde, bölümler arasında yapılabilir. Hocalar, çalışma alanları bağlamında birbirlerinden habersizler. Örneğin öğretim elemanları metin analizi öğrendiyse, bunu birbirleriyle paylaşabilir. Öğretim elemanlarının günceli takip etmeleri önemli. Rekiörlükler de belki kendini geliştirenleri motive edebilir.

K8, öğretmen ve öğrenen arasında dijital bir uçurumun olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin, yeni çıkan bir malzemeyi kendisinden daha iyi kullanabildiğini söyleyen K8, sadece kendisinin değil, birlikte çalıştığı arkadaşlarının (öğretim elemanlarının) da ilgili konularda bilgili olması gerektiğini belirtmiş ve farklı bir noktaya da dikkat çekmiştir. K8, teknolojik bilginin standart bir bilgi olduğunu, önemli olan noktanın ise bu standart teknoloji bilgisiyle yaratıcı içeriklerin üretilmesi olduğunu belirterek şu sözleri kullanmıştır:

Mizanpaj mizanpajdır, her yerde mizanpajdır. Kurgu için de geçerlidir. Ama önemli olan, bir takım alet edevatın ya da programların kullanımından ziyade bu uygulamaların bağlamına göre kullanmalarını öğretmektir. Program kullanma becerisi ile bir şeyi kurgulama becerisi iki ayrı şeydir. Öğrenci beni sanki bir teknik aletin ya da programın kullanım kılavuzu gibi görüyor.

K1 de K8 ile benzeri düşünceler dile getirmiştir, teknolojinin bilgiyi yaygınlaştırmasına atıfta bulunarak, öğretimin yalnızca okulda değil her an her yerde sağlanabileceğine dikkat çekmiştir. Ayrıca program öğrenmekle, fikir üretmenin aynı şey olmadığını ifade ederek şu düşüncelere yer vermiştir:

Bir açıdan da öğretmen ve öğreneni birbiriyle eşitliyor. Çünkü özellikle program becerisi kazanma konusunda oldukça fazla açık erişim kaynak mevcut. Böylece öğrencilerin bir kısmı aslında öğretene ihtiyaç duymadan program öğrenebiliyor. Ama program öğrenmekle, fikir üretmek aynı şey değil. Yani programı öğrenen her öğrenci fikir üretemeyebiliyor.

K5, öğretmen ve öğrenen arasında teknoloji kullanım beceri farklılığının ortaöğretim kurumlarında söz konusu olduğunu belirtmiş, fakülte için benzeri bir düşünceye yer vermemiştir. Görüşmecilerden K7 ise bu bağlamdaki düşüncelerini şöyle aktarmıştır:

Bu durum her iki durum için de mümkündür. Teknolojiyi iyi kullanan öğrenciye zayıf öğretici gelebildiği gibi tam tersi de söz konusu olabilir. Dijital uçurumun önüne, ancak dijital teknolojileri kapsayıcı bir yaklaşımla, yani donanım ve yazılım öğretmekle geçebiliriz. Benim dijital oyun adında bir dersim de var. Öğretim politikası olarak eğlenceyi öğrenim mekanizmalarının içerisine entegre etmeye yönelik bir çabanın bulunmadığını görüyorum.

Oysa cihaz başında geçirilen süre, anlamlı içeriklerle bu dijital açığın kapanması adına değerlendirilebilir.

Görüşmeciler, genel olarak öğreten ve öğrenen arasında kuşak farklılığı olduğu kanısındadırlar. Bu farklılığın bazen öğretici bazen de öğrenen lehinde olduğunu ifade eden görüşmeciler, bu tür farklılıkların her halükarda teknoloji öğretimini ve kullanımını olumsuz etkileyebileceğini dile getirmişlerdir.

Bilgi ve iletişim Teknolojileri Tabanlı Derslerde Öğrenci Başarı Durumu

İletişim fakültelerindeki teknik altyapı yetersizliği, öğretim elemanı eksikliği ve özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri derslerini yürüten öğretim elemanının niceliksel olarak azlığı öğrencilerin başarı düzeylerini etkilemektedir. Bilgisayar laboratuvarlarının azlığı, mevcutların ise bilgisayar parkı olarak yetersiz ve eskimiş olması, kamera, fotoğraf makinesi vb. ekipmanların öğrencilerin taleplerini karşılayamaması, dijital teknolojilerin gerektirdiği programların lisanslı biçimde edinilememesi, fakültelerde stüdyoların ya olmayışı ya da kısıtlı olanaklar dâhilinde varoluşu gibi birçok teknolojik yetersizliğe rağmen öğrenci sayılarının çok fazla oluşu ve bu sayının, birtakım amaçlara hizmet etmesi adına sürekli artışı (Dağtaş, 2011) hem öğrencinin başarısını olumsuz yönde etkilemekte hem de öğretim elemanının bu bağlamdaki motivasyonunu düşürmektedir. Öğrenci sayısının artması Gezgin'e (2005, s. 68-69) göre, öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısını artırmakta, böylece eğitim-öğretimin niteliği düşmekte, uygulamalı derslerde araç kullanımı bağlamında sorunlar yaşanmakta, öğrencinin araç kullanma yeteneği sınırlı kalmaktadır. Ayrıca kuramsal derslerin sayıca fazla olmasına rağmen uygulama derslerinin az olması (Öztürk, 2011, s. 152; Atabek & Atabek, 2014, s. 150) ya da mevcutların seçmeli ders düzeyinde tutulması genel olarak öğrencinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma becerisinin yeterli düzeye ulaşamamasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda Atabek ve Atabek'in (2014, s. 155) çalışması, hem öğrencilerin hem öğretim elemanlarının hem de meslek mensuplarının iletişim/medya eğitiminde uygulamalı derslerin artırılması gerektiği yönünde ortak bir görüşe sahip olduklarını göstermektedir.

Araştırmaya katılan görüşmecilerimiz, literatürde yer alan ve yukarıda değinilen sorunların hâlâ geçerli olduğunu düşünmektedirler. Katılımcılar, "Bu tür uygulama derslerinde yaşadığınız en temel sorun hem teknoloji hem de öğrenci bağlamında nedir? İletişim fakültelerinde uygulama derslerinin nicelik ve nitelik düzeylerine ilişkin neler söyleyebilirsiniz?" sorusuna, lisans kontenjanlarının fazla olmasına rağmen iletişim/medya eğitimi veren kurumlardaki insan ve ekipman niteliğinin ve niceliğinin yetersiz olduğu, bunun da öğrencilerin teknoloji öğrenimini olumsuz yönde etkilediği şeklinde cevaplar vermişlerdir. K7, teknolojik altyapı olarak yetersiz olduklarını, mevcut ekipmanların öğrenci sayısının yarısından bile daha az olduğunu söylemiş ve şunları anlatmıştır:

[Öğrencilerin] kendi laptopları olmasa ders işleyemez duruma geldik. Öğrenciler arasında temel bilgi teknolojileri öğrenme düzeyleri bağlamında çok büyük uçurum var. Kimi klavyeden tuş ararken kimi çizime başlamış olabiliyor. Seçmeli derslerimde -animasyon dersim gibi- belirli bir niteliğe ulaşabiliyorum. Öğrenciler nitelikli cihazlar satın alarak derslerime katılıyor ve dolayısı ile iyi sonuçlar almaya başlıyoruz. Fakat bu imkânın olmadığı kalabalık derslerde, problemler her anlamda katlanarak artıyor.

K1 de teknoloji tabanlı derslerde başarı oranının düşük olduğunu belirtmiştir. 2001 yılından bu yana iletişim fakültesinde ders verdiğini belirten K1, durumu şöyle anlatmıştır:

2001 yılında, 2004-2005 yıllarında gelecek öğrencilerin daha iyi bilgisayar bilgisi bilerek geleceklelerini söylüyordum. Ama bu öyle olmadı. Ortaöğretimden bilgisayar bilgisi alarak gelen öğrenci sayısı çok az. Word'ü bile birkaç kişi kullanabiliyor. Bilgisayara Giriş dersini 80-100 kişi alıyor, 5-10 öğrenci Word biliyorum diyor.

K3, öncelikle bilgisayar okuryazarlığının düşük olmasının, ikinci olarak da motivasyonu olmayan geniş bir grup öğrencinin varlığının bu derslerde eğitim-öğretimi zorlaştırdığını dile getirmiştir. K6 ise özellikle kız öğrencilerde bilgisayar teknolojisine karşı bir önyargının olduğunu düşünüyor. Kız öğrencilerin genellikle "yapamayacağım" düşüncesiyle bu derslere katıldıklarını ve haliyle de yapamadıklarını belirtmiştir. Ayrıca gelir düzeyi düşük olan ailelerin çocuklarının bilgisayara "ya bozarsam ne olur" korkusuyla yaklaştığını belirten K6, bunun da öğrencide deneme-yanılma yöntemiyle öğrenme sürecine ket vurduğunu dile getirmiştir. Görüşmecilerden K4 ise şunları dile getirmiştir:

Bu noktada eğitim sistemimizde uygulama tecrübesinin kısıtlı olduğunu düşünüyorum. Öğrencinin de ders dışında bu uygulama eksikliğini kapatmaya dönük olarak daha fazla sorumluluk alması ve arayışta olması gerekiyor. Öğrencinin tek amacı diploma almak olmamalı. Aslında daha ortaöğretim sürecinde kabiliyetlerini keşfedip, buna yönelik kendini

geleceğe daha iyi hazırlayacak eğitim ve uygulamaya yönelik girişimleri kendi yöntemleriyle de olsa başlatabilmeli. İletişim fakültelerinde özellikle uygulamalı ders kazanımlarının ve çıktılarının daha titizlikle ele alınıp sürecin adım adım takip edilmesi ve geliştirilmesine yönelik süreklilik arz eden bir çabanın harcanması gerekiyor.

Teknik altyapı yetersizliklerinin devlet üniversitelerinde daha fazla olduğunu düşünen görüşmecilerden K2, doğal olarak bunun öğrenciye olumsuz yansıdığını belirtmiştir:

Öğrenci bağlamında yaşadığım temel sıkıntı, öğrencinin özgün bir uygulama ya da çalışma yapma isteğinin, hevesinin eksik olması. Fikir geliştirme konusunda yeterince hevesli olduklarını düşünmüyorum. Kuram ağırlıklı bölümlerde, uygulamaya yönelik derslerin biraz daha fazla olması gerektiğini düşünüyorum.

K8, çalıştığı fakültede temel düzeyde laboratuvar ve ekipmanların olmamasını, bu tür ekipmanların bulunduğu ortamların öğrenciye 24 saat açık tutulmamasını, projelerin ya da ödevlerin başka öğrencilerin bilgisayarlarından yapılmasını, parayla başkalarına ödev yaptırılmasını ve uygulama ile öğrenilmesi gereken teknik bilginin böylece öğrenilememesini eleştiren K8 sözlerini şöyle sürdürmüştür:

Çocuğa ödev veriyorum, bilgisayarı olmuyor, gidip başkasına yaptırıyor ve sonra da ben bu dersi öğrenemedim diyor. Bu benim temel sıkıntım. Uygulama ortamlarının sadece ders saatlerinde açık olması ve aynı anda bu saatlerde derslerin de olmasından dolayı öğrencilerin buraları ister istemez kullanamaması da büyük sorun yaratıyor. Kendi lisans eğitimim sürecinde fakültemde tüm uygulama alanları 24 saat açıktı ve bu, teknik öğrenimimde büyük bir olanak yaratıyordu.

Görüşmecilerin geneli, iletişim fakültelerinde yürütülen teknoloji tabanlı derslerde beklenen başarının alınmadığı kanısındadırlar. Bunun da yine fakültelerin fiziki altyapısının ve öğretim elemanı niteliği-niceliğinin yetersizliğinden kaynaklandığını düşünmektedirler.

Ailelerin Sosyo-Ekonomik Durumlarının Teknoloji Öğrenimine Yansması

Ekonomik ve politik yapılar bir toplumun en makro alanından en mikro alanına kadar her düzeyde etkilerini hissettirmektedir. Politik gelişmeler toplumların demokratik yapısını geliştirmekteyken ekonomik gelişmeler toplumun refah düzeyini yükseltmekte ve böylece bireylerin her bağlamda kendilerini geliştirmelerine neden olmaktadır. Toplumun ekonomik durumu iyileştikçe aileler ve özne olarak bireyler de bu iyileşmeden beslenmektedirler. Bu etkilerin hissedildiği noktalardan birisi de kuşkusuz eğitim-öğretim sistemleri/süreçleridir. Bu açıdan, öğrencilerin teknoloji öğrenmeye olan yatkınlıkları, yetiştikleri ailelerin sosyo-ekonomik durumuyla, ailenin teknolojilere erişim ve teknolojiyi kullanma potansiyeliyle de yakından bağlantılıdır (Aksoy, 2003;). Dünya genelinde teknolojisi iyi olan toplumların refah düzeyi de kuşkusuz diğer ülkelere nazaran daha iyi düzeydedir, başka bir ifadeyle de teknolojik gelişme ekonomiyi, ekonomik gelişme de teknolojik gelişmeyi olumlu yönde etkilemektedir (İçli, 2001; Miser, 2002; Şenel & Gençoğlu, 2003; Çakmak, 2008). Bu bağlamda bir tartışma, yani iktisadi ve politik durumların bilgi ve iletişim teknolojileri edinimi ve kullanımı üzerinde etkisi olduğu (Yıldız & Seferoğlu, 2013) yukarıda dijital uçurum/bölünme ve kuşak farklılıkları başlığı altında irdelenmiştir.

Ailelerin sosyo-ekonomik durumları, öğrencilerin eğitim-öğretim süreçlerinin tümünü etkilemektedir (Köse, 1990; Eriçok & Yılandı, 2013; Çiftçi & Çağlar, 2014; Aslanargun vd., 2016). Teknoloji öğretimi söz konusu olduğunda ise bu etkinin boyutları olumsuz anlamda giderek artmaktadır. Çünkü teknoloji öğretimi, sadece eğitim kurumlarıyla sınırlı değildir, öğrencinin edindiği teknoloji kullanma bilgisini ve becerisini geliştirmesi ve pratiklemesi için kendi koşulları dâhilinde bu tür teknolojilere erişmesi gerekmektedir.

Araştırmamıza katılan görüşmecilerimiz, yukarıda değinilen görüşleri destekler nitelikte düşüncelere sahiptirler. İletişim öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojileri öğrenimlerinde ailelerinin sosyo-ekonomik koşullarının etkili olduğunu belirten katılımcılar, bu etkinin sadece teknoloji öğrenimi üzerinde değil eğitim sürecinin tümü üzerinde bir etkiye sahip olduğunu düşünmektedirler. Görüşmecilerden K2, “Evinde kullanabileceği bilgisayarı ve odası olan öğrenci ile olmayan öğrenci arasında tabii ki de teknolojiye yatkınlık bağlamında farklar oluyor. Bu da büyük bir eşitsizlik yaratıyor.” ifadesini kullanırken, K8 de sosyo-ekonomik düzeyin teknoloji kullanım yatkınlığıyla bağlantılı olduğunu dile getirmiştir. Görüşmecilerden K6 şu düşünceleri dile getirmiştir: “Evinde bilgisayarı olmayan öğrenciyle, ortaokuldayken MacBook'u olan öğrencinin gerek derse yaklaşımı gerek teknolojiye olan ilgisi gerekse teknolojiyi kullanma biçimi değişiklik göstermektedir.”

K3, sosyo-ekonomik durum ile teknoloji öğrenimi arasında bağlantının olduğunu belirtmiş ve eğitim düzeyi yükseldikçe öğrencinin genel eğilimlerinin iyi bir noktaya ulaştığını ifade etmiştir. K5, bilgisayarı olmayan

öğrencinin teknolojiye biraz daha uzak kaldığını vurgulamış ve sözlerine şunları eklemiştir: “Öğrencinin, masaüstü yayıncılık dersimiz için bilgisayar donanımını edinmesi gerekiyor. Hatta iyi bir bilgisayara ihtiyacı var. Öğrenci programı bulsa bile bilgisayarının bu programı kaldırıp kaldıramayacağı meçhul.”

Görüşmecilerden K7, genel olarak ekonomik durum ve teknoloji öğrenimi arasında bir ilişkinin olduğunu belirtmekle birlikte, teknoloji olmayıp da teknoloji kullanımında çok iyi noktalara varan, kendi imkânları dahilinde teknoloji edinen istisna öğrencilerin olduğuna dikkat çekmiş ve şöyle konuşmuştur: “Birey, öğrenme arzusunu bu yöne aktardığında okuldaki kısıtlı imkânlarla bile kendine bir çıkış yolu bulabiliyor.”

Görüşmecilerden K1, genel kanıya paralel düşüncelere sahiptir. Ailelerin sosyo-ekonomik koşullarının kötü olmasının, teknoloji ediniminde sıkıntı yarattığı için mutlaka çocuğun teknolojiyi öğrenme-kullanma becerisini etkilediğini vurgulayan K1, fakülte olarak bilgisayarları öğrencilere açtıklarını ama öğrencilerin yazılım olarak sıkıntı yaşadıklarını belirtmiş ve sözlerine şunları eklemiştir:

Ama öğrencilerin bir kısmının bilgisayarı var bir kısmının yok. Pandemi sürecinde bu çok belirginleşti. Ben ödev veriyorum ve öğrencinin bu ödevi yapacak bilgisayar programına sahip olması gerekiyor ama yok.

İletişim fakültelerinde öğrencilerin sosyo-ekonomik koşullarının teknoloji öğrenimi üzerinde etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Teknolojiyi edinen öğrenciler, teknoloji olmayanlara göre teknolojiyi öğrenme ve kullanma becerisi bağlamında daha avantajlı konumdadırlar. Aslında bu durum, yukarıda da değindiğimiz gibi, iktisadi ve siyasi dengesizliklerin yarattığı dijital eşitsizliklerin, dijital uçurumun bir sonucudur. Görüşmecilerin geneli bu düşünceyi teyit edecek ifadeler kullanmışlardır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Teknolojinin hızlı bir biçimde gelişmesi ve değişmesi yaşamın her noktasını etkilemektedir. Teknolojinin bu tür hareketliliği hem teknoloji edinimini hem de kullanımını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. İlaveten teknolojinin öğretilmesi ya da öğrenilmesi süreçleri, teknolojinin bu türden hareketliliğinden dolayı güçleşebilmektedir. Araştırmamızın katılımcıları iletişim fakülteleri özelinde teknolojik altyapının yetersiz, mevcut altyapıların ise eski oluşunun, her öğrenciye yetecek kadar ekipmanın bulunmayışının, teknolojilerin kullanımını sağlayan program gibi yazılımların orijinal olarak alınamayışının, öğrenci sayılarının fazla oluşunun, teknoloji öğretimine yönelik ders sayılarının az olmasına rağmen bu dersleri yürütecek öğretim elemanlarının nitelik ve nicelik olarak yeterli olmayışının bilgi ve iletişim teknolojileri öğretimini güçleştirdiği şeklinde görüşler bildirmişlerdir. Araştırmamıza katılan görüşmecilerin teknoloji tabanlı dersleri yürütürken karşılaştıkları genel sorunları şöyle sıralayabiliriz:

- Teknoloji tabanlı derslerin yürütülebileceği uygun fiziksel ortam eksikliği,
- Teknolojinin çabucak eskimesi ve güncellenememesi,
- Teknolojisi eski bilgisayarların istenilen programları desteklemeyişi ya da yavaş çalıştırması,
- Kullanılan programların lisanssız oluşu,
- Uygulamaların kısıtlı sayıda olması ve özellikle kuram ağırlıklı bölümlerde uygulamaya yönelik derslerin azlığı,
- Öğrencinin özgün bir uygulama yapma ve bu derslere katılma motivasyonunun düşük oluşu,
- İletişim fakültelerindeki uygulama ortamlarının öğrenciye her an değil de sadece ders saatlerinde açık olması,
- Dijital/bilgisayar okuryazarlık oranının genel olarak düşük olması,
- Öğrencilerin hem cinsiyete hem de sosyo-ekonomik düzeye göre teknolojiye olan ilgilerinin ve yeteneklerinin farklılığı,
- Öğrenci sayısının fazla oluşu ve öğrenciler arasındaki teknoloji kullanım becerisi/yeteneği arasında uçurumun olması,
- Nitelik ve nicelik olarak öğretim elemanı yetersizliği ve öğretim elemanının kendini geliştirememesi, güncellenememesi,
- Öğrenen ve öğreten arasında kuşak farkının bulunması,
- Bu tür derslerde ölçme ve değerlendirme sorunlarının yaşanması,
- Öğrencinin teknik dersleri her açıdan külfetli bulması,
- Öğrencide “Bu tür dersleri öğrenmesek de olur” düşüncesinin hâkim olması.

Araştırmamıza katılan öğretim elemanları, sorunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri sunmuşlardır. K2, öğretim elemanı ve teknik altyapısı yeterli olmayan fakültelerde kontenjan sınırlamasına gidilmesinin

olumlu sonuçlar doğurabileceğini belirtmiştir. Bu türden bir öneri K8'den de gelmiştir. K8, öğrenci laboratuvarlarının, öğrenci sayılarına ve verilen öğretimin ihtiyaçlarına (kurgu vb. için) göre ayarlanması gerektiğini belirtmiş ve fakültelerde altyapı dâhilinde kontenjan kısıtlamasına gidilmesi gerektiği önerisinde bulunmuştur. K3 de kontenjan sınırlandırılması düşüncesini uygulamalı dersler için önermiştir.

K2 ve K8, teknoloji tabanlı derslerin yürütülmesine yönelik Türkiye geneli merkezî bir müfredatın/sistemin uygulanmasına yönelik düşünceye olumsuz yaklaşmıştır. İletişim fakültelerinin dinamiklerinin birbirinden farklı olacağını, bunun da eğitim öğretimde çeşitlilik ve özgünlük adına önemli olduğu şeklinde görüş bildirmişlerdir. Bu görüşü destekleyen K6 ise şunları dile getirmiştir:

Yükseköğretimin, ilk ve orta derecedeki eğitimden farklı olarak, ana ilkeleri belli olan ancak detaylarının üniversite, fakülte ve hocalara bırakıldığı, çok yönlü ve değişken bir yapıda olması gerektiğine inanıyorum. Bu nedenle yeknesak bir sistemin, içerikteki çeşitliliği ve eğitimdeki çok renkliliği yok edecek olması sebebiyle alternatif yeni bir yapılanmaya gitmenin olumsuz sonuçlar doğuracağı görüşündeyim. Bu anlamda pek çok konunun bazı temel ilkeler çerçevesinde fakültelerin ya da dersin hocasının inisiyatifine bırakılmasını tercih ederim.

Görüşmecilerden K1, standardın iyi olabileceğini, her öğretim elamanının bildiği, gerekli gördüğü kadarıyla bu dersleri anlattığını belirtmiştir. Bu derslerin bir sistematiğe oturtulmasının faydalı olabileceğini belirten K1, haftalık olarak nelerin öğretileceği ya da öğrencinin neleri öğrenmesi gerektiğinin planlanmasının iyi sonuçlar doğurabileceğini söylemiştir. Bu tür standartların fakülteler arası yatay geçişlerde kolaylık sağlaması, farklı yerlerde ama aynı bölümlerde mezun olan öğrencilerin aynı program/ders çıktılarını edinmesi açısından iyi olabileceğini dile getiren K1, bazı öğretim elemanlarının ölçmeye çok dikkat ettiğini, bazılarının ise ölçmeyi esnek tutarak öğrenciye yüksek puan verdiğini belirtmiş ve bu tür sorunların giderilmesi için standart uygulamaların kullanışlı olabileceğini dile getirmiştir. Standart bilgi ve iletişim teknolojileri eğitimine sıcak bakan diğer bir katılımcı K7 ise sorunlara yönelik şu önerilerde bulunmuştur:

Yabancı dil öğrenmede kullanılan yoğun çabayı ve yaklaşımı teknoloji ile ilintili derslerin tümüne yarıyorum. Temel bilgi teknolojileri konusunda yetersiz öğrencileri, tıpkı İngilizce hazırlık uygulamaları gibi, dijital uçurumun kapanmasına yönelik eğitime alırdım. Birçok öğrenci hızla gelişen teknoloji içerisinde kaybolmamak için referans alabileceği bir donanımı tanımıyor. Özellikle yeni geliştirilen ve hızla kullanıma sunulan teknolojilerin getirilerini kavramaya yönelik içerik güncellemesi yapardım.

Standart teknoloji öğretiminin iyi olabileceğini belirten diğer bir katılımcı olan K5, teknoloji temelli derslerin daha sağlıklı yürütülmesi için şu önerilerde bulunmuştur:

Ben derse gitmeden önce, ders malzemelerini yükleyebileceğim bir sistem istiyorum. Donanımın tümünü öğrenciyle önceden paylaşabileceğim, o günün konusuyla ilgili görsel malzemeleri yükleyebileceğim bir sistem istiyorum. Tüm üniversitelerin uygulama derslerine yönelik böyle bir altyapıya ihtiyacı var. Böyle olmadığı sürece zaman ve emek kaybı oluyor. Eğitim esnasında standardın sağlanabilmesi ve verimin artırılabilmesi için böyle altyapısal sistemlere ihtiyacı var. Her öğretim elemanına ait böyle bir sistem kurulmalı. Öğrenci o gün sisteme girecek ve ders malzemesini yükleyecek. Bunun sıkıntısını çok çektim, hala çekiyorum. Bir de bilgisayar programlarıyla ilgili telif sıkıntısı yaşıyoruz, bu da aşılmalı.

Bu çalışma Türkiye'deki iletişim fakültelerinde yürütülen bilgi ve iletişim teknolojileri tabanlı derslerin işleyişindeki sorunlara odaklanmış ve ilgili fakültelerdeki öğretim elemanlarının görüşlerine başvurmuştur. Çalışma 7 köklü iletişim fakültesinin teknik ve öğretim elemanı altyapısı bağlamında teknoloji derslerinin hem öğretim elemanı hem de öğrenci açısından barındırdığı sorunları görünür kılmaya çalışmış ve bu doğrultuda yine öğretim elemanlarının görüşleri doğrultusunda çözüm önerileri oluşturmuştur. Fakat bu çalışmanın bulguları, sınırlı bir bakış açısına sahiptir. Her fakültenin işleyiş dinamiği farklıdır, özellikle devlet ve vakıf üniversiteleri arasında eğitim-öğretim içeriği ve tekniği açısından tavır ve yaklaşım farkı mevcuttur. Bu farklılıklar coğrafi bölgelere ve illere göre de değişebilmektedir. Türkiye'de bazı iletişim fakülteleri kuramsal ağırlıklı bir eğitimi tercih ederken bazıları da uygulama ağırlıklı bir eğitim sürdürmektedir (Mutlu, 2000; Tokgöz, 2003; Kükrer, 2011; Boz & Gür, 2021). İkisini harmanlamaya çalışan fakülteler de mevcuttur. Bu nedenle iletişim fakültelerindeki sadece teknoloji tabanlı derslerin değil tüm derslerin yürütülmesindeki sorunlara odaklanacak daha kapsamlı çalışmaların yapılması önem taşımaktadır. Ayrıca bu çalışma sadece öğretim elemanı bakış açısını yansıtmaktadır. Ama eğitim-öğretim sürecinin bir tarafı da öğrencidir, bu yüzden bu tür çalışmaların öğrenciye genişletilerek yapılması da ilgili literatüre önemli katkılar sunacaktır.

KAYNAKLAR

- Akgül, M. & Akdağ, M. (2018). İletişim eğitimi ve disiplinlerarasılık: İletişim fakültelerindeki akademisyen profili üzerine bir değerlendirme. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 31, 1-20. <https://doi.org/10.17829/turcom.499682>.
- Aksoy, HH (2003). Eğitim kurumlarında teknoloji kullanımı ve etkilerine ilişkin bir çözümleme. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 1(4), 4-23.
- Arık, MB & Bayram, F. (2011). İletişim Eğitimi ve İletişim Akademisyenleri: Veriler Işığında Genel Bir Değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 15, 81-98.
- Aslanargun, E., Bozkurt, S. & Sarioğlu, S. (2016). Sosyo Ekonomik Değişkenlerin Öğrencilerin Akademik Başarısı Üzerine Etkileri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(27/3), 201-234.
- Atabek, GŞ & Atabek, Ü. (2014). İletişim Eğitiminde Farklı Perspektifler: Öğrenciler, Akademisyenler ve Meslek Mensuplarının İletişim Eğitimi Hakkındaki Tutumları. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 38, 148-163.
- Bezirgan Arar, Y. (2019). Gazetecilik Eğitimi Sonrası Mesleki Yönelim: 2010-2017 Ege Üniversitesi Gazetecilik Bölümü Mezunları Üzerine Bir Araştırma. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 32, 734-768. <https://doi.org/10.31123/akil.620883>.
- Boz, N. & Gür, BS (2021). İletişim Programlarının Kimliği: Üniversiteler ve Alanlar Arası Akademik Hareketlilik. *Ankara Üniversitesi İlefl Dergisi*, 8(1), 9-34. <https://doi.org/10.24955/ilef.933195>.
- Bulut, S. (2019). Dijital Medyada Haber: Gazetecilikte Arama Motoru Optimizasyonu Uygulaması Üzerine Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1087-1105. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.507546>.
- Bulut, S. (2020). Dijital Çağda Medya: Makine Öğrenmesi, Algoritmik Habercilik ve Gazetecilikte İşlevsiz İnsan Sorunsalı. *Selçuk İletişim*, 13(1), 294-313.
- Büyükaslan, A. & Mavnacıoğlu, K. (2017). İletişim Fakültesi Ders Müfredatlarının Sektörün Nitelikli İşgücü Talebine Uyumu. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 219-233.
- Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin ekonomiye ve kalkınmaya etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 33-41.
- Çiftçi, C. & Çağlar, A. (2014). Ailelerin sosyo-ekonomik özelliklerinin öğrenci başarısı üzerindeki etkisi: Fakirlik kader midir?. *Journal of Human Sciences*, 11(2), 155-175. DOI:10.14687/ijhs.v11i2.2914.
- Eriçok, RE & Yılcıncı, V. (2013). Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 8(1), 87-101.
- Gezgin, S. (2005). *Türkiye'de gazetecilik eğitimi*. Konrad-Adenauer Vakfı Yayınları, 65-78.
- İçli, G. (2001). Eğitim, istihdam ve teknoloji. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(9), 65-71.
- Karabulut, B. (2015). Bilgi toplumu çağında dijital yerliler, göçmenler ve melezler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 11-23.
- Köse, MR (1990). Aile sosyo ekonomik durumu, lise özellikleri ve üniversite sınavlarına hazırlama kurslarının eğitimsel başarı üzerine etkileri. *Eğitim ve Bilim*, 14(78), 9-17.

- Kükreci, Ö. (2011). Erol Mutlu'nun iletişim eğitimi üzerine düşünceleri ve katkıları. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 15: 161-163.
- Miser, R. (2002). "Küreselleşen" Dünyada Yetişkin Eğitimi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 35(1), 55-60.
- Mutlu, E. (2000). Türkiye'de iletişim eğitimi. *İletişim Dergisi* (Kış): 235-259.
- OECD (2001). *Understanding The Digital Divide*. OECD Publications. <https://www.oecd.org/sti/1888451.pdf>
- Özarslan, Z. (2019). Türkiye'de lisans düzeyindeki yeni medya eğitimi ve sektör beklentileri üzerine bir değerlendirme. *Moment Dergi*. 6(1), 150-175. <https://doi.org/10.17572/mj2019.1.150175>.
- Öztürk, S. (2011). İletişim eğitiminin hedefi: Yeni bir entellektüel yaratmak. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 15, 145-156.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the horizon*, 9(5), 1-5.
- Srinuan, C. & Bohlin, E. (2011). Understanding the digital divide: A literature survey and ways forward. *22nd European Regional Conference of the International Telecommunications Society (ITS2011)*. Budapest, 18-21 September.
- Sukkar, N. (2004). The digital divide and development. In *Proceedings. 2004 International Conference on Information and Communication Technologies: From Theory to Applications*. 27-28.
- Şeker, M. & Şeker, T. (2011). İletişim Eğitiminde Temel Sorunlar ve Açmazlar. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 15, 99-118.
- Şenel, A. & Gençoğlu, S. (2003). Küreselleşen dünyada teknoloji eğitimi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(12), 45-65.
- Tokgöz, O. (2003). Türkiye'de iletişim eğitimi: Elli yıllık bir geçmişin değerlendirilmesi. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 6, 9-32.
- van Dijk, Jan & Hacker, K. (2003). "The digital divide as a complex and dynamic phenomenon." *The information Society*, 19(4), 315-326.
- van Dijk, J. (2016). *Ağ toplumu*. [Çev. Ö. Sakin]. Kafka Yayınevi.
- YMK4. (2019). *Yeni Medya Çalışmaları IV. Ulusal Kongre Genel Değerlendirme ve Sonuç Bildirgesi*. <http://yenimedya.org.tr/content/kongre-sonu%C3%A7-bildirgesi>. Erişim tarihi: 01.09.2021.
- Yıldız, H. & Seferoğlu, SS (2013). Sayısal uçurumun önlenmesinde eğitimin işlevi ve bilişim teknolojileri öğretmenlerinin bu süreçteki rolü. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research (MAJER)*, 3, 69-79.
- YÖK İstatistik (2021). <https://istatistik.yok.gov.tr/>.